

शिफारस पत्र

श्री. साधुराव यशवंतराव कोटबे,
यांनी "अहमदपूर तालुक्यामधील [जिल्हा लातूर]
माध्यमिक शाळांतील [वयतता ८ वी ते १० वी]
इतिहास अध्यापनाचा चिकित्सक अभ्यास" या
विषयावरील शोध निबंध माझ्या मार्गदर्शनाखाली
पूर्ण केला. हा शोध निबंध शिक्षण शाखेतील
स्म. फिज्. या पदवीसाठी शिवाजी विद्यापीठ,
कोल्हापूर यांत सादर केला आहे.

म्हणून हे शिफारस पत्र देण्यांत आले.

दिनांक: २० ऑक्टोबर, १९८९.

स्थळ : बाशर्फी.

डॉ. टी. बी. पाटील,
[मार्गदर्शक]

-: अणनिर्देशा :-

मी, या संशोधन विषयाचा अभ्यास प्रा.डॉ.टी.बी.पाटील, यांच्या मार्गदर्शनाखाली पूर्ण केला आहे. त्यांचे वेळोवेळी मिळालेले योग्य मार्गदर्शन सर्व अडचणी सोडविण्यासाठी मिळालेले सहकार्य त्यांच्याकडून मिळालेली प्रेरणा यामुळेच मी हा प्रबंध पूर्ण करू शकलो. त्यांचे मनःपूर्वक आभार ।

प्राचार्य डॉ.सो.बी.शिंतोळे यांचे उत्तेजन व मार्गदर्शनामुळे मी हा प्रबंध पूर्ण करू शकलो त्यांचेही हार्दिक आभार मानतो.

हा प्रबंध पूर्ण करण्यासाठी सहकार्य करणारे डॉ.आर.एन.इंगोले, डॉ.व्ही.एन.माहिरे, प्रा.डॉ.सी.एन.लांडगे, डॉ.एम.ए.गायकवाड, प्रा.के.एन.क्षेपाडें, डॉ.ज्ञानराज गायकवाड, यांचे कृतज्ञतापूर्वक आभार मानतो.

शासकीय अध्यापक महाविद्यालयाचे प्राचार्य बो.जी.जोशी, मराठवाडा विद्यापीठ समाज शास्त्र विभागाचे प्रमुख डॉ.शंकरराव गायकवाड, सरस्वती भुवन प्रशाला, औरंगाबादचे ज्येष्ठ शिक्षक डॉ.श्रीपतराव बनसोडे, मिलिंद सायन्स कॉलेजचे प्राध्यापक श्री.बनसोडे, शिवाजी महाविद्यालय, बाशर्मा प्रा.जे.टी.जाधव, शासकीय अध्यापक महाविद्यालयाचे प्रा.ए.जी.फारकी या सर्वांचे आभार । तसेच श्री.एम्.एम्.सकटसाहेब, अधीक्षक, मुलांचे शासकीय वस्तीगृह, बाशर्मा, प्राचार्य, एम.पी.वाणी, माजी प्राचार्य, शासकीय अध्यापक महाविद्यालय औरंगाबाद, प्रा.बो.डी.वोतकर, डॉ.बाबासाहेब आड्डेकर कॉलेज, औरंगाबाद या सर्वांचे कृतज्ञतापूर्वक आभार मानतो.

प्रबंधाच्या पूर्ततेसाठी आलील ग्रंथालयातून मला आवश्यक ती पुस्तके मिळाली.

- १) ग्रंथालय : मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद.
- २) ग्रंथालय : पुणे विद्यापीठ, गणेश खिंड, पुणे.
- ३) ग्रंथालय : शिक्षण महाविद्यालय, बाशर्मा.

- ४] ग्रंथालय : शासकीय अध्यापक महाविद्यालय, अंबाजोगाई.
- ५] ग्रंथालय : शासकीय बी. एड. कॉलेज, औरंगाबाद.
- ६] ग्रंथालय : शासकीय बी. एड. कॉलेज, परभणी.
- ७] ग्रंथालय : शासकीय बी. एड. कॉलेज, नांदेड.
- ८] ग्रंथालय : डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर कॉलेज, औरंगाबाद.
- ९] ग्रंथालय : सरस्वतीभुवा कॉलेज, औरंगाबाद.
- १०] ग्रंथालय : महात्मा गांधी कॉलेज, अहमदपूर.

वरील ग्रंथालय प्रमुखांचा मी अनःपूर्वक आभारी आहे.

"इयत्ता ८ वी ते १० च्या इतिहास अध्यापनाचा चिकित्सक अभ्यास" या प्रबंधासाठी ज्या शिक्षकांनी प्रश्नावल्या भरून दिल्या त्यांचेही मी अंतःकरणापूर्वक आभार मानतो. तसेच ज्या मुख्याध्यापकांनी मुलाखतीद्वारे संशोधनास बहुमोल सहकार्य केले त्यांचेही अण मी व्यक्त करतो.

सा. म. कोट्ये

प्रकरण क्रमांक	नाव	पृष्ठ क्रमांक
१	अनुक्रमणिका कोष्टकांची यादी आलेखांची यादी आकृत्यांची यादी	एक ते सहा सात ते दहा आकरा १ ते १६
१	अ प्रास्ताविक	३
	आ समस्येची निवड	४
	इ समस्या विधान	६
	ई "समस्येचे महत्व व गरज"	६
	उ अभ्यासाची उद्दिष्ट्ये	८
	उ संदर्भ साहित्याचे समालोचन	८
	ए संशोधनाची पध्दत	११
	रे संशोधनाच्या मर्यादा	१४
	ओ प्रकरणाचे नियोजन संदर्भ	१४ १६
२	<u>इतिहासाचा अर्थ, स्वस्म व महत्व</u>	१५ ते ३३
	अ इतिहासाचा अर्थ,	१८
	आ इतिहासाचे स्वस्म	२२
	इ इतिहासाचे महत्व	२५
	ई सारांश संदर्भ	३० ३१

प्रकरण क्रमांक	नाव	पृष्ठ क्रमांक
३	<u>इतिहासाच्या अध्यापन पध्दती, शैक्षणिक साधने व इतिहासाचा शिक्षक</u>	३४ ते ५०
अ	<u>अध्यापनाच्या पध्दती</u>	३५ ते ४१
	[क] कथाकथन पध्दती	३५
	[ख] व्याख्यान पध्दती	३५
	[ग] चर्चा पध्दती	३६
	[घ] आधार पध्दती	३७
	[च] प्रकल्प पध्दती	३८
	[छ] पाठय पुस्तक पध्दती	३९
	[ज] प्रयोगशाळा पध्दती	४०
	[झ] कालखंड पध्दती	४१
आ	<u>शैक्षणिक साधने</u>	४१ ते ४८
	[क] फलक	४१
	[ख] नकाशे	४२
	[ग] चित्रे	४३
	[घ] वस्तुसम साधने	४४
	[च] आलेख आणि कालपट	४६
	[छ] प्राचीन मुद्रा	४७-४८
इ	<u>इतिहासाचा शिक्षक</u>	४८ ते ५५
	[क] प्रास्ताविक	४८
	[ख] इतिहास अध्यापकाच्या अंगचे गुण	४९
	[ग] इतिहास शिक्षकाची सामाजिक बांधिलकी	५२
	मागची	५४
	संदर्भ	५५ ते ५६

प्रकरण क्रमांक	नाव	पृष्ठ क्रमांक
४	<u>माहितीचे विश्लेषण व विशादीकरण</u> <u>शिक्षकांच्या प्रश्नावल्या व मुख्याध्यापकांच्या</u> <u>मुलाखती.</u>	५१ ते १२३
१	प्रास्ताविक	५९
२	प्रतिसादक शिक्षकांचो माहिती	५९
३	उद्दिष्टा विषयो माहिती	६५
४	अभ्यासक्रमाविषयी माहिती	६०
५	अध्यापनाच्या पध्दतीबाबत माहिती	६७
६	शैक्षणिक साधनांबाबत माहिती	९१
७	ग्रंथालयाविषयी माहिती	९०
८	अभ्यासपूरक कार्यक्रमाविषयी माहिती	१००
९	मूल्यमापनाबाबत शिक्षकांनी दिलेली माहिती	११४
१०	मुख्याध्यापकांनी दिलेल्या माहितीचे विश्लेषण	११९
११	शाळांना दिलेल्या भेट्टीव्दारे मिळालेल्या माहितीचे विश्लेषण	१२०
१२	सारांश	१२३
५	<u>निष्कर्ष आणि शिफारशी</u>	१२३ ते १३५
	<u>विभाग "अ"</u>	
	<u>निष्कर्ष</u>	१२४ ते १२९
क	प्रास्ताविक	१२४
ख	शिक्षकांच्या वैयक्तिक माहिती विषयी निष्कर्ष	१२४

प्रकरण क्रमांक	नाव	पृष्ठ क्रमांक
ग	इतिहास अध्यापनाच्या उद्दिष्टा बाबत निष्कर्ष	१२५
घ	अभ्यासक्रमा विषयीचे निष्कर्ष	१२५
च	अतिहासाची अध्यापन पध्दती व शैक्षणिक साधने बाबत निष्कर्ष	१२६
छ	इतिहास विषयाच्या ग्रंथालयाबाबत निष्कर्ष	१२८
ज	अभ्यासपूरक कार्यक्रमाविषयीचे निष्कर्ष	१२८
झ	मूल्यमापन विषयीचे निष्कर्ष	१२९
<u>विभाग "ब"</u>		
<u>शिफारशी</u>		१३० ते १३५
ट	शिधकांच्या वैयक्तिक माहिती विषयी शिफारशी	१३०
ठ	इतिहास अध्यापनाच्या उद्दिष्टाबाबत शिफारशी	१३०
ड	इतिहासाच्या अभ्यासक्रमा विषयीच्या शिफारशी	१३१
ढ	इतिहासाची अध्यापन पध्दती व शैक्षणिक साधने याबाबत शिफारशी	१३१
ण	इतिहासाचे ग्रंथालय याबाबत शिफारशी	१३२
त	अभ्यासपूरक कार्यक्रमाविषयी शिफारशी	१३३
थ	मूल्यमापनाबाबतच्या शिफारशी	१३३

प्रकरणा क्रमांक	नाव	पृष्ठ क्रमांक
	<u>विभाग "क"</u>	
	<u>पुढील संशोधनासाठी विषय</u>	१३४ ते १३५
द	इयत्ता ८ वी १० वी बेरीज इतर इयत्तांच्या इतिहास अध्यापनातील चुकांचा अभ्यास.	१३४
ध	इतिहास अध्यापनाच्या संदर्भात क्रमिक पुस्तकांचे मुल्यमापन	१३४
न	इतिहास अध्यापनावरील स्वाध्याय माला	१३५
प	इतिहास अध्यापनातील चुकांचा कारणाचा शोध	१३५
फ	इतिहास अध्यापनातील चुकांवरील सविस्तर उपाय	१३५

प्रकरण क्रमांक	नांव	पृष्ठ क्रमांक
- परिशिष्टे - *****		
अ]	शिक्षक प्रश्नावली	१३६
ब]	शिक्षकांची नावे शाळासहित	१४३
क]	मुख्याध्यापक प्रश्नावली	१४९
ड]	मुख्याध्यापकांची नावे शाळासहित	१५१
इ]	इयत्ता आठवी ते दहावीचा इतिहासा- चा अभ्यासक्रम	१५२ ते १५४
	संदर्भ ग्रंथ सूची	१५५ ते १५६

[ ] कोष्टकांची थादी [ ]

अ. क्र.	कोष्टक क्रमांक	कोष्टकाचे नांव	पृष्ठ क्रमांक
१	४. १	शिक्षकांची शैक्षणिक पात्रता	
२	४. २	शिक्षकांचा शैक्षणिक अनुभव	
३	४. ३	अध्यापन केलेले वर्ग	
४	४. ४	शाब्दित शिक्षक असलेले इतर विषय	
५	४. ५	इतिहास अध्यापनाची उद्दिष्टे	
६	४. ६	उद्दिष्टे कितपत साध्य होतात	
७	४. ७	उद्दिष्टे पूर्ण साध्य न होण्याची कारणे.	
८	४. ८	अभ्यासक्रमातील इतिहास विषयाचे स्थान.	
९	४. ९	शंभर गुणांचा पेपर ठेवावा काय?	
१०	४. १०	अभ्यासक्रमात स्थानिक इतिहासाचा समावेश.	
११	४. ११	आठवड्यातील इतिहास विषयाच्या तास्किा.	
१२	४. १२	तास्किा पुरेशा अथवा अपु-या	
१३	४. १३	तास्किांचा वेळापत्रकात क्रम	
१४	४. १४	तास्किांचा क्रम योग्य, अयोग्य	
१५	४. १५	वयोमानानुसार बोजड वाटणारे घटक	
१६	४. १६	दैनंदिन अध्यापन पध्दती	
१७	४. १७	अध्यापनाच्या वेळी विचारलेल्या प्रश्नांचे स्वल्प	
१८	४. १८	स्वाध्याय देण्याचा हेतू.	
१९	४. १९	स्वाध्यायाचे मूल्यमापन	

[ ] कोष्टकांचा यादी [ ]

अ. क्र.	कोष्टक क्रमांक	कोष्टकाचे नांव	पृष्ठ क्रमांक
२०	४. २०	अध्यापनात वापरण्यात येणारी शैक्षणिक साधने	
२१	४. २१	शैक्षणिक साधने वाराबाबत येणा-या अडचणी.	
२२	४. २२	शैक्षणिक साधने वाराबाबत येणा-या अडचणीचे स्वल्प	
२३	४. २३	शैक्षणिक साहित्यासाठी स्वतंत्र खोली	
२४	४. २४	अध्यापनास स्थानिक इतिहासाचा उपयोग.	
२५	४. २५	वर्गात पाठ्यपुस्तकांचा उपयोग करणे	
२६	४. २६	वर्गात पाठ्यपुस्तक वापराचे स्वल्प	
२७	४. २७	पाठ्यपुस्तकातील त्रुटी	
२८	४. २८	पाठ्यपुस्तकातील दोषांचे स्वल्प	
२९	४. २९	अध्यापनात खादी फलकांचा उपयोग	
३०	४. ३०	अध्यापनात आराखडे व चित्रांचा वापर.	
३१	४. ३१	अध्यापनात कालपट व वंशवृक्ष यांचा वापर.	
३२	४. ३२	भिंती पत्रके व भातुल्यांचा वापर	
३३	४. ३३	इतिहास मंदिरात टेप रेकॉर्डर, रेडिओ साधने याची उपलब्धता	
३४	४. ३४	ऐतिहासिक जुने अवशेष कागदपत्रे इत्यादी	
३५	४. ३५	इतिहासाचे ग्रंथालय	
३६	४. ३६	ग्रंथालयातील पुस्तकांची संख्या	

[ ] कोष्ठकांचा यादी [ ]

अ. क्र.	कोष्ठक क्रमांक	कोष्ठकाचे नांव	पृष्ठ क्रमांक
३७	४. ३७	पुरवणी वाचनासाठी पुस्तकांचा उपयोग	
३८	४. ३८	ग्रंथालयातील नियतकालिके	
३९	४. ३९	शालेय ग्रंथालयातील दैनिके	
४०	४. ४०	अध्यापनात दैनिकांचा व नियत- कालिकांचा उपयोग	
४१	४. ४१	नियतकालिके व दैनिके यांच्या वापराचे प्रमाणे	
४२	४. ४२	नियतकालिके व दैनिके यांच्या वापराचे स्वल्प	
४३	४. ४३	अध्यापनात स्वयंकृतीस वाव	
४४	४. ४४	स्वयंकृतीस वाव देण्यासाठी वैयक्तिक लक्ष	
४५	४. ४५	सांस्कृतिक कार्यक्रमाचे आयोजन	
४६	४. ४६	ऐतिहासिक सहलीचे आयोजन	
४७	४. ४७	सांस्कृतिक कार्यक्रमाद्वारे भारतीय सांस्कृतिक दर्शन घडवणे.	
४८	४. ४८	शांभातील विविध स्पर्धांचे आयोजन	
४९	४. ४९	प्रतिष्ठित वक्त्यांची इतिहास विषया वरिल भाषणांचे आयोजन	
५०	४. ५०	वक्त्यांच्या आयोजित केलेल्या व्याख्या- नांचे स्वल्प	
५१	४. ५१	घटक वाचनांचे आयोजन करणे	
५२	४. ५२	संविधान वक्त्यांचे आयोजन	

[ ] कोषटकांची यादी [ ]

अ. क्र.	कोषटक क्रमांक	कोषटकाचे नांव	पृष्ठ क्रमांक
५३	४. ५३	विद्यार्थ्यांची प्रगती मोजण्यासाठी वापराबाबतची साधने	
५४	४. ५४	न समजलेला भाग विद्यार्थ्यांना समजावून देणे.	
५५	४. ५५	लेखी परिक्षेबाबत सुचवलेल्या उपायाचे स्वरूप.	

आलेख व आकृत्यांची यादी

अ. क्र.	आलेख क्रमांक	आलेखांचे नांव	पृष्ठ क्रमांक
१	३.१	कालपट दर्शविणारा आलेख	
२	३.२	प्राचीन हत्यारे व मुद्रा	
३	४.१	शिक्षकांची शैक्षणिक पात्रता दर्शविणारा आलेख.	
४	४.२	इतिहासाची उद्दिष्ट्ये साध्य न होण्याची कारणे दाखविणारा आलेख	
५	४.३	दैनंदिन अध्यापनासाठी पध्दतीचा आलेख	
६	४.४	नकाशे, आराखडे, तऱ्हे, चित्रे; यांच्या वापराबाबतचा आलेख.	
७	४.५	कालपट व वंशावृक्ष यांच्या वापराबाबत आलेख	
८	४.६	ऐतिहासिक सहली आयोजना- बाबतचा आलेख.	